

**Електронна бібліотека
видань історичного факультету
Харківського університету**

Посохова Л. Ю. М. Т. Каченовський та Харківський колегіум // Біографістика в контексті сучасних історичних та історіографічних досліджень: Харківський історіографічний збірник. – Харків: НМЦ “СД”, 2003. – Вип. 6. – С. 114 – 117.

При використанні матеріалів статті обов'язковим є посилання на її автора з повним бібліографічним описом видання, у якому опубліковано статтю. Дана електронна копія статті може бути скопійована, роздрукована і передана будь-якій особі без обмежень права користування за обов'язкової наявності першої (даної) сторінки з повним бібліографічним описом статті. При повторному розміщенні статті у мережі Інтернет обов'язковим є посилання на сайт історичного факультету.

Адреса редакційної колегії:

Україна, 61077, Харків, пл. Свободи, 4,
Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна,
історичний факультет. **E-mail:** istfac@univer.kharkov.ua

©Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна; історичний факультет

©Автор статті

©Оригінал-макет та художнє оформлення – зазначене у бібліографічному описі видавництва

©Ідея та створення електронної бібліотеки – А. М. Домановський

М. Т. КАЧЕНОВСЬКИЙ ТА ХАРКІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ

Сьогодні, коли сучасну людину оточує стрімкий потік інформації, важко уявити, що колись, на зорі журналістики, існували лише окремі видання, які впливали на культурне життя країни, повідомляли про події та створювали те, що зветься громадською думкою. Одним із таких видань в Російській імперії у XIX ст. був журнал «Вестник Европы». Значення цього видання полягало в тому, що кожна більш-менш освічена людина була з ним знайома, зазвичай його статті широко обговорювалися в університетських аудиторіях та аристократичних салонах. За словами В. Г. Бєлінського, «Вестник Европы» виховав декілька поколінь [1, с. 201]. Попад 25 років видавцем та редактором цього журналу, разом із славнозвісним поетом В. А. Жуковським, був видатний історик академік Михайло Трохимович Каченовський (1775–1842).

Утім, народився майбутній академік далеко від Москви. Перші сторінки його життя та діяльності пов'язані із Харковом. Михайло Трохимович народився 1 листопада 1775 року в родині Качіоні — грека, що переселився до Харкова з Балаклави. Він був приписаний до «міщанського стану». Оскільки хлопчик рано залишився без батька, йому винала доля самостійно торувати дорогу в житті. На щастя, Харків у XVIII столітті мав навчальний заклад, який міг надати талановитому хлопцю можливість здобути освіту високого рівня. Ми маємо на увазі Харківський колегіум, який виник ще в 1726 році [2]. Колегіум був створений за зразком Києво-Могилянської академії та виконував просвітительські функції в широкому регіоні на сході України та на півдні Росії. Програма викладання в колегіумі в цей час була близькою до програми Московського університету. Колегіум був всестановим навчальним закладом, тобто в ньому навчалися діти різних станів — духовенства, дворянства, міщанства, купецтва, козачства. Приклад з М. Т. Каченовським яскраво свідчить, що й паприкінці XVIII ст. в колегіумі мали можливість здобувати освіту вихідці з різних станів суспільства.

Відносно початкового періоду життя М. Т. Каченовського в науковій літературі існують деякі протиріччя. У біографіях ученого ми спостерігаємо розбіжності у визначенні дати закінчення ним Харківського колегіуму та вступу на службу, дещо різняться оцінки щодо навчальних

курсів, які він опанував у колегіумі. Відповіді на ці питання може надати копія атестату М. Т. Каченовського, знайдена нами у фонді Харківського колегіуму, що зберігається у Центральному державному історичному архіві України. Наведемо цей документ цілком мовою оригіналу: «Объявитель сего Харьковской семинарии ученик риторики Харьковского наместничества города Харькова умершего купца Трофима сын Михаил Каченовский, с прошлого 1784 года находился в Харьковской семинарии, обучался преподаваемым в ней наукам, начав с низших классов, грамматики и поэзии, дошел до риторики, которой обучался три года с получением изрядных успехов, и во всю свою бытность в училище вел себя честно и добропорядочно. А сего 1790 года сентября 2 дня просил опана семинарского правления об увольнении его от училища по выдаче аттестата во уверение чего за подписанием присутствующих в Харьковском семинарском правлении и с приложением печати даи сей ему, Михаилу Каченовскому, семинарского правления аттестат, сентября 3 дня 1790 года» [3].

Принагідно зазначимо, що зміна прізвища відбулась саме при вступі до колегіуму, де в документах хлончик був записаний вже Каченовським.

Як бачимо, в атестаті чітко визначено роки перебування М. Т. Каченовського в Харківському колегіумі. Порівнюючи цей атестат з багатьма іншими, що збереглися в колегіумському архіві, внаслід у вічі те, що в наведеному документі не просто перераховуються прослухані курси, а й відмічаються неабиякі успіхи М. Т. Каченовського у їх вивченні та чесна й добропорядна поведінка. Подібні високі оцінки зустрічалися в атестатах досить рідко. Атестат також дозволяє оцінити й набутий Каченовським у Харківському колегіумі рівень освіти. З класу риторики на цивільні посади виходило чимало юнаків світського походження. Тобто наприкінці XVIII ст. це була базова освіта, із якої зазвичай розпочиналася службова кар'єра. Можна зробити уточнення й щодо мовної підготовки М. Т. Каченовського. Російський історик С. М. Соловйов писав, що в колегіумі Каченовський оволодів латинською та грецькою мовами, що ж стосується нових мов (французької та німецької), то їх він вивчав самостійно. Враховуючи програму Харківського колегіуму, можна стверджувати, що вивчення так званих «нових мов» М. Т. Каченовський також розпочав ще в цьому закладі.

До речі, у Харківському колегіумі протягом всієї його історії на високому рівні викладалась давньогрецька мова. Знання цієї мови відкривало можливості для вивчення пам'яток античної культури та богословських трактатів. Як свідчать джерела, викладання грецької мови в колегіумі велось таким чином, щоб учні могли гарно писати, читати та розмовляти [2, с. 86]. Звичайними були поїздки студентів до ніжинської грецької колонії, щоб у спілкуванні поліпшити володіння мовою.

Цілком можливо, що й М. Т. Каченовський здійснював такі подорожі. Традиції вивчення грецької мови в колегіумі були дуже ґрунтовними, й викладали її талановиті викладачі, серед яких перш за все можна назвати Г. С. Сковороду.

Важко відтворити атмосферу, яка безпосередньо оточувала М. Т. Каченовського в колегіумі. З ким він спілкувався? Хто вплинув на його виховання? Щоб надати відповіді на ці питання, знову звернемося до документів, які вдалося розшукати. Наприклад, знайдено відомість про учнів та викладачів Харківського колегіуму за 1790 рік, що була відправлена до Петербурга й збереглася в архіві Синоду [4]. З цього документу видно, що риторику М. Т. Каченовському викладав знаменитий та надзвичайно талановитий педагог Андрій Прокопович. Себто висока оцінка здібностей М. Т. Каченовського надана саме їм. А. Прокопович згодом очолив колегіум й ректорствував 25 років, був обраний почесним членом Наукового товариства Харківського університету [2, с. 137].

Повертаючись до вчителів М. Т. Каченовського згідно названої відомості, слід назвати Івана Олексійовича Двигубського, який почав свою викладацьку діяльність у Харківському колегіумі і згодом з успіхом продовжив її в Московському університеті. З часом він став відомим природодослідником, популяризатором наукових знань, автором підручників, видавцем наукового журналу «Новый магазин естественной истории, физики, химии и сведений экономических». Діяльність професора І. О. Двигубського високо оцінювалися сучасниками, не випадково він тричі обирався ректором Московського університету.

Безумовно, не тільки видатні викладачі здійснювали вплив на М. Т. Каченовського. Напевне, зіграли роль і студенти, які його оточували, його однолітки, з якими він товаришував, кожен день зустрічався в аудиторіях. Це був період в історії Харківського колегіуму, коли його освітній потенціал був досить значним, й тому список вихованців, які вчилися одночасно з М. Т. Каченовським, а пізніше відзначилися науковими здобутками, можна навести чималий. Однак хотілося б назвати бодай одного — Василя Яковича Джунковського. У подальшому він став професором грецької словесності Харківського університету, був деканом словесного відділення філософського факультету, а у 1821–1826 рр. — ректором університету.

На наш погляд, саме роки навчання у Харківському колегіумі, де правили наука, любов до знань, були розповсюджені просвітительські настрої, вплинули на формування особистості М. Т. Каченовського, визначили його подальший вибір життєвого шляху.

Після закінчення колегіуму М. Т. Каченовський ще деякий час перебував у Харкові, працюючи канцеляристом у Харківському губернському магістраті. Згодом він став провінційним, а пізніше губернським реєстратором. Однак адміністративна кар'єра не могла задовольнити

М. Т. Каченовського, і він почав випробувати себе на літературній ниві. У 1799 році в журналі «Иппокрена» з'явилися його перші твори. Можливо, що приклад його викладача І. О. Двигубського зіграв свою роль у наступних змінах у житті М. Т. Каченовського.

З жовтня 1805 року починається викладацька діяльність М. Т. Каченовського в Московському університеті. Цікаво, що він викладав саме «риторичні лекції». З цього часу понад 30 років науково-викладацька діяльність М. Т. Каченовського протікала в стінах Московського університету. Він читав в ньому курси теорії мистецтв, археології, географії, статистики, російської словесності. Обіймав посади професора, ректора університету (з 1837 р.), у 1841 році одержав звання академіка Петербурзької Академії наук. Каченовський відомий ще й тим, що був засновником однієї з перших у російській історичній науці так званої «скептичної школи». Михайло Трохимович — автор праць із стародавнього періоду історії України та Росії, проблем джерелознавства. Він висунув ряд прогресивних для свого часу положень відносно завдань історичної науки, методики дослідницької роботи. Значна роль належить йому в становленні слов'янознавства в Російській імперії. Можна процитувати, які завдання висував М. Т. Каченовський перед істориками, й побачити, що вони й сьогодні виглядають актуально. «Історик не є романістом й не є поетом епічним, — писав Каченовський, — він описує істинні події, представляє невідганні характери, він не може перебільшувати мало-важливі випадки, й знов-таки не може залишати їх поза увагою, якщо вони входять до системи подій, про які повідомляється» [5, с. 198–199].

Таким чином, на нашу думку, не можна не визнати вирішального значення харківського періоду життя М. Т. Каченовського у всій його подальшій діяльності. Саме тут, у стінах Харківського колегіуму, було закладено фундамент його майбутніх звершень.

Література

1. Цит. за: Барсуков Н. П. Михаил Трофимович Каченовский, профессор Московского университета // Русская старина. — 1889. — № 10. — С. 199–202.
2. Докладніше про цей заклад див.: Посохова Л. Ю. Харківський колегіум (XVIII—перша половина XIX ст.). — Харків, 1999.
3. Центральний державний історичний архів України. Ф. 1973. Оп. 1. Спр. 2051. Арк. 1.
4. Російський державний історичний архів. Ф. 796. Оп. 71. Спр. 418. Арк. 199.
5. Вестник Европы. — 1819. — Т. 103.